

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-111-4-36>

**ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОЦЕНОВИХ ҐРУНТІВ
БАГАТОШАРОВОГО ПОСЕЛЕННЯ МАЛА
ГЛУМЧА-1 ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ**

Матвіїшина Ж. М.

*доктор географічних наук, професор,
завідувач сектору палеогеографії
Інститут географії Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Пархоменко О. Г.

*кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри географії
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна*

В наш час все більшу увагу привертають до себе пам'ятки культури. Всебічне вивчення археологічних комплексів, дає нам можливість більш точно відтворити умови формування та еволюції давнього суспільства. В останні десятиріччя проводяться дослідження археологічних об'єктів методами археології та палеогеографії, з метою реконструкції характеру змін ландшафтів району дослідження. Важливу роль в інтерпретації даних з археологічних об'єктів з використанням педологічних методів відіграли дослідження І.В. Іванова, В.А. Дьомкіна, О.Л. Александровського, Ю.Г. Чендева, а в Україні – Ж.М. Матвіїшиної, Н.П. Герасименко, Ю.М. Дмитрука, О.Г. Пархоменка, С.П. Дорошкевича, С.П. Кармазиненка, А.С. Кушніра та ін.

Завдяки активному розвитку досліджень голоценових ґрунтів з використанням нового напрямку досліджень – геоархеологічного стає можливим виявлення не лише різної інтенсивності, але й різної спрямованості ґрунтових процесів на окремих відрізках історії голоцену на археологічних об'єктах [1-5]. Одним з таких є давньоруське поселення (X-XI ст. н.е.) неподалік с. Мала Глумча (Ємільчинського району Житомирської області), розташоване за 250-300 м на північний схід від с. Мала Глумча, за 2,0 км на захід від с. Паранине, за 150 м на північний схід від перехрестя польових доріг на підвищенні посеред заплавної долини р. Бровник (рис.1).

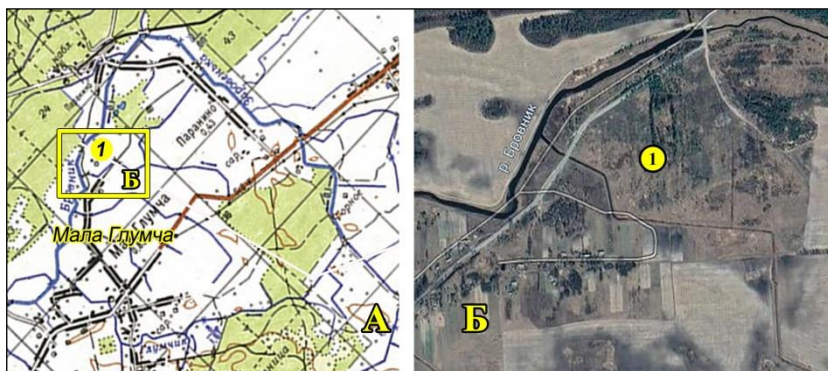

Рис. 1. Розташування пам'ятки:

- А – місцезнаходження розчисток (в межах поселення та фонового) об'єкту дослідження Мала Глумча-1 (Смільчинський район Житомирська область, Масштаб: 1 : 100 000);**
Б – ключова ділянка території дослідження

За запрошенням директора рятівної археологічної служби науково-дослідного центру Інституту археології НАНУ О. Осаульчука нами проведено палеопедологічні дослідження ґрунтів давнього поселення у трьох розчистках (розчистка №1 та №3 в межах давнього поселення та розчистка №2 сучасного (фонового) ґрунту, що дало можливість відтворити палеогеографічні обстановки часу існування поселень і порівняти їх із сучасними. (рис. 2,4,6).

Під час дослідження проведено детальний морфологічний опис і проаналізовано під мікроскопом шліфи з 8 зразків. Мікроморфологічний аналіз передбачає вивчення зразків під мікроскопом в не порушеному стані і дає вагомі результати при уточненні генезису ґрунтів, оскільки фіксує деталі мікробудови, що не виявляються іншими методами. Особливо ефективно його використання для відтворення первинних ґрунтоутворювальних процесів (рис. 3,5,7).

Виявлено та досліджено рештки шістнадцяти стаціонарних об'єктів, з яких один належать до мезоліту, по одному – до ранньої доби бронзи та XII-XIII ст. Решта частина об'єктів важко віднести до конкретного культурно-хронологічного горизонту у зв'язку із відсутністю датуючого матеріалу. На пам'ятці отримано кількісно значний речовий матеріал. Вироби з кременю, кераміки у загальному співвідношенні становлять різночасовий археологічний комплекс [6].

РОЗЧИСТКА №1 розташована в межах давнього поселення на піщаній дюні, має такий профіль і представлена такими генетичними горизонтами.

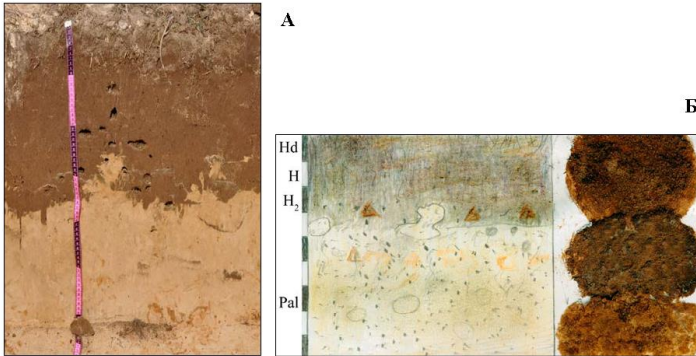

Рис. 2. Генетичні горизонти ґрунту у розчистці № 1:
А – фото розчистки (ліворуч);
Б – кольорова польова замальовка з примазками
натурального матеріалу (праворуч).

Hd – 0,0-0,04 м	бурувато-сірий з корінцями трав, піщаний, перехід за зменшенням кількості коренів.
H – 0,04-0,25 м	бурувато-сірий пісок-супісок, грудкувато-зернистий, розсипчастий, з коренями трав, дрібною марганцевою пунктацією, нижче відсутньої, видно поодинокі черворини. У шліфі (рис.3) матеріал світло-сірий, плазменно-піщана мікробудова, пухкий, піщані зерна з плівками і оболонками, пластівцево-гумусний матеріал, мінеральний скелет представлений середньо- та крупнопіщаними, що іноді мають гумусові оболонки (0,2-0,7 мм) зернами піску. Розділений розвиненою системою звивистих пор. Гумус скоагульований, не виявляються ознаки його переміщення, диспергований. Мінеральний скелет – до 90% площі шліфа.
H₂ – 0,25-0,35 м	бурувато-сірий, розсипчастий пісок-супісок, з марганцевою пунктацією, з поодинокими кротовинами до 6-7 см в діаметрі, заповненими жовтуватим піском, перехід різкий за кольором і зміною гранулометричного складу. У шліфі низу гумусового горизонту спостерігаються піщані зерна (0,2-0,5 мм), окатані, зі згустками плазми між зернами. Суцільна маса пухка, зерна скелету розділені системою звивистих пор.

Pal – 0,35-0,6 м	жовтувато-світлосірий, розсипчастий пісок дюни, з окремими черворізними, заповненими світлим гумусовим матеріалом. На глибині 0,5 м слабо у вигляді смуги проявляється шар озалізнення (недорозвинений ортзанд) у вигляді декількох плям. Під мікроскопом у шліфі помітні піщані зерна, деякі з них мають прозорі глинисті оболонки, однак є зерна і без оболонок, плазма майже відсутня. Поровий простір займає половину площі шліфа.
-----------------------------	--

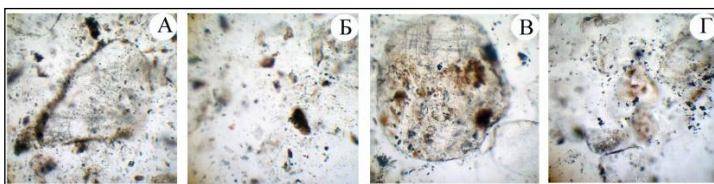

Рис. 3. Мала Глумча, розчистка № 1.

Мікробудова дернового ґрунту давньоруського поселення:

А – зерна піску з гумусовими оболонками в гумусовому горизонті;

Б – пухка мікробудова в низах гумусового горизонту;

В,Г – мікробудова розсипчастого піску породи. Зб.100, нік.

Ґрунт *дерновий*, піщаний, шари з артефактами X-XI ст. н.е. і відносяться до низів гумусового горизонту.

РОЗЧИСТКА №2 (фоновий ґрунт) закладено в 50 м від розчистки №1 за межами давньоруського поселення. Досліджено такий профіль з генетичними горизонтами.

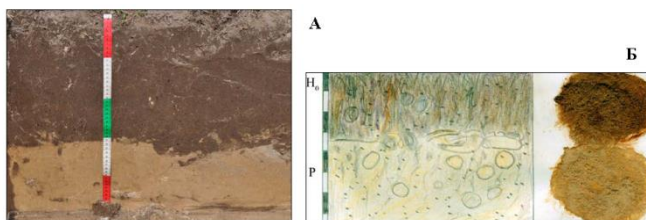

Рис. 4. Генетичні горизонти ґрунту в розчистці № 2:

А – фото розчистки (ліворуч);

Б – кольорова польова замальовка з примазками натурального матеріалу (праворуч).

<p>Ho – 0,05-0,35 м</p>	<p>бурувато-жовтосірий пісок, розсіпчастий, по всьому горизонту з марганцевими пункціями, черворіинні заповнені світло-жовтим матеріалом, межа чітка, горизонтальна, проявляється при переході до світлішого піску. У шліфі (рис.5) матеріал світло-сірий, помітні рештки коренів трав, піщані зерна, маса слабо профарбована гумусом, зерна складають до 80-90% площі шліфа.</p>
<p>P – 0,35-0,6 м</p>	<p>жовтувато-світлосірий, розсіпчастий, з поодинокими черворіинами, заповненими гумусовим матеріалом. Під мікроскопом матеріал майже повністю складений піщаними зернами, без плівок і оболонок, система пор займає 80 % площі шліфа. Це – алювіальний матеріал.</p>

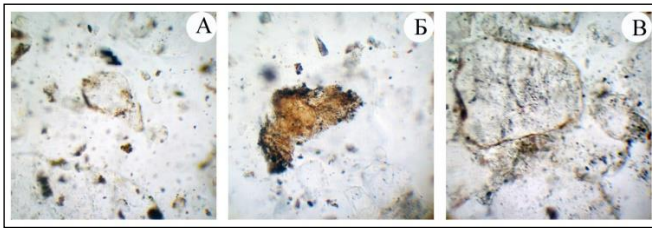

Рис. 5. Мала Глумча, розчистка №2. Мікробудова дернового фонового ґрунту: А,Б – супіщана пухка мікробудова, озалізнене зерно піску; В – піщані зерна породи. Зб.100, нік.//.

РОЗЧИСТКА № 3 розташована в пониженні дюни під осоковою рослинністю, має такий профіль і представлена генетичними горизонтами.

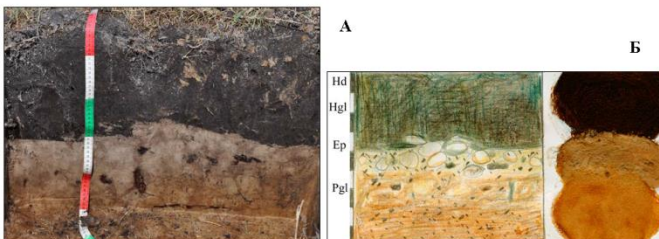

Рис. 6. Генетичні горизонти ґрунту в розчистці № 3: А – фото розчистки (ліворуч); Б – кольорова польова замальовка з призмазками натурального матеріалу (праворуч).

Hd – 0,0-0,1 м	темно-сірий до чорного, з корінцями рослин, розсипчастий пісок.
Hgl – 0,1-0,35 м	темно-сірий до чорного, піщаний, розсипчастий, з великою кількістю корінців трав. Нижня межа чітко горизонтальна або слабо хвиляста за контрастом кольорів. У шліфі (рис.7) матеріал світло-сірий, піщані зерна оконтурені гумусовою плазмою і оболонками, зерна мінерального скелету пухко упаковані, майже відсутня плазма, гумус типу муль і модер у вигляді напівзгнилих коренів, багато фітолітів рослин.
Ep – 0,3-0,4 м	білясто-жовтувато-світлосірий, розсипчастий пісок-супісок, переритий кротовинами до 6-12 см в д. Під мікроскопом матеріал без плівок і оболонок, середньо піщаного гранулометричного складу, поровий простір займає більше половини площі шліфа.
Pgl – 0,4-0,6 м	озалізнений пісок, жовтувато-бурий, з ініціальними формами ортзандів і ознаками перезволоження, рештками напівзгнилих кореневищ. У шліфі суцільний пісок, піщані зерна пухко упаковані, поровий простір займає біля 70% площі шліфа.

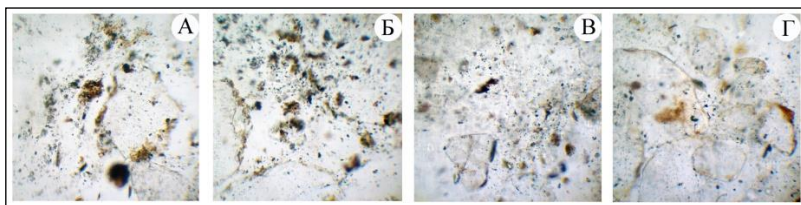

Рис.7. Мала Глумча, розчистка №3. Мікробудова болотного ґрунту в основі дюни: А,Б – мікробудова гумусово-мулуватого горизонту з рештками корінців; В – світлий пісок; Г – розсипчастий пісок. 36.100, нік.//.

Зверху простежено чорний мулувато-болотний, опідзолений шар болотного ґрунту. Ґрунти дюни на поселенні і фоновий мало відрізняються між собою і мають майже однакову потужність гумусових горизонтів (біля 0,35 м). У матеріалі ґрунту поселення матеріал в інтервалі 0,25-0,35 м дещо пухкіший, але в обох розчистках ґрунти можна визначити як дернові, що сформувалися на пісках дюни. Ґрунт пониження несе риси алювіально-болотного, однак і він значно переритий кротовинами. Як і в наш час, так і в давні часи

функціонування поселення формувалися дернові зональні ґрунти півдня лісової зони з помірним кліматом.

Література:

1. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Голоценові ґрунти давніх поселень на Полтавщині (на прикладі Бельського городища). Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю з дня народження В.В. Докучаєва. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка. 2006. С. 103-109.

2. Матвіїшина Ж., Пархоменко О., Ногін Є. Палеопедологічні дослідження давніх поселень на Сумщині. Львів: ЛНУ імені І.Франка. 2013. С.253-256.

3. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г., Скороход В.М. Еволюція ґрунтів та ландшафтів території давньоруського городища біля с.Виповзів на Чернігівщині. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. 2019. Вип.31, №1-2. С.20-31.

4. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Зміни ґрунтів і ландшафтів за даними комплексних досліджень багатошарового кургану неподалік с.Бурти на Черкащині. Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка. Географічні науки. Вип. 10. 2019. С.25-46.

5. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Палеопедологічні дослідження ґрунтів двошарового поселення неподалік с.Кривохиженці на Вінниччині. Наукові записки СумДПУ імені А.С. Макаренка. Географічні науки. Випуск 1 2020. Том 2. м. Суми. С.72-87.

6. Милан Т., Назар І., Петраускас А., Петраускас О., Сало Б., Чорний А. Звіт про результати пам'ятко-охоронних робіт (розкопок) на території Рівненської та Житомирської областей у зоні будівництва, експлуатація та обслуговування ПЛ 750 кВ Рівненська АЕС – ПС 750 кВ «Київська» та заходу ПЛ 750 кВ Хмельницька АЕС – Чорнобильська АЕС на ПС 750 кВ «Київська» у 2011–2012 рр. // Науковий архів ІА НАН України.– Т. 1.